

**O'ZBEK OPERALARIDAGI XOR NOMERLARINING
ILMIY-FALSAFIY TAHLILI****НАУЧНО-ФИЛОСОФСКИЙ АНАЛИЗ ХОРОВЫХ НОМЕРОВ В
УЗБЕКСКИХ ОПЕРАХ****SCIENTIFIC AND PHILOSOPHICAL ANALYSIS OF
CHORUS NUMBERS IN UZBEK OPERAS***Zaylobiddinova Mohigul Anvarjon qizi**Farg'ona Davlat Universiteti 2-bosqich magistranti***ANNOTATSIYA**

O'zbek operalaridagi xor nomerlarining ma'naviy, falsafiy va estetik ahamiyati yetarlicha tadqiq etilmagan. Tadqiqot tarixiy, musiqashunoslik va falsafiy tahlil usullari asosida olib borilgan. Xor nomerlar dramatik voqeani chuqurlashtiradi, jamiyat va insoniy qadriyatlarni musiqiy shaklda ifodalaydi. Shu bilan birga, ularning strukturasi va melodik yechimlari operaning falsafiy mazmunini kuchaytiradi. O'zbek operalaridagi xor nomerlari nafaqat musiqiy, balki madaniy va falsafiy jihatdan ham o'ziga xos ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: xor, opera, ilmiy-falsafiy tahlil, estetik qiymat, o'zbek musiqasi

АННОТАЦИЯ

Хоровые номера в узбекских операх недостаточно изучены с точки зрения их духовного, философского и эстетического значения. Исследование основано на историческом, музыкально-научном и философском анализе. Хоровые номера углубляют драматическое развитие, отражают социальные и человеческие ценности через музыкальное выражение. Их структура и мелодические решения усиливают философский смысл оперы. Хоровые номера в узбекских операх имеют уникальное значение не только в музыкальном, но и в культурном и философском аспектах.

Ключевые слова: хор, опера, научно-философский анализ, эстетическая ценность, узбекская музыка

ABSTRACT

Chorus numbers in Uzbek operas have not been sufficiently studied in terms of their spiritual, philosophical, and aesthetic significance. The study is based on historical, musicological, and philosophical analysis. Chorus numbers deepen dramatic development and express social and human values musically. Their structure and melodic solutions enhance the philosophical content of the opera.

Chorus numbers in Uzbek operas hold unique significance not only musically but also culturally and philosophically.

Keywords: chorus, opera, scientific-philosophical analysis, aesthetic value, Uzbek music

KIRISH. O'zbek opera san'ati mustaqillik davrida nafaqat musiqiy, balki madaniy va falsafiy jihatdan ham o'ziga xos rivojlanish yo'lini bosib o'tgan. Shu bilan birga, opera janrida xor nomerlari nafaqat dramatik voqeani boyituvchi, balki jamiyat va insoniy qadriyatlarni musiqiy shaklda ifodalovchi muhim element sifatida shakllangan. Ularning ilmiy-falsafiy tahlili esa hozirgi kunda yetarlicha olib borilmagan bo'lib, bu sohada mavjud tadqiqotlar ko'proq musiqashunoslik va tarixiy nuqtai nazarga asoslangan.

Ushbu tadqiqotning markaziy obyekti sifatida o'zbek operalaridagi xor nomerlari belgilandi. Markaziy tushunchalarni aniqlash jarayonida xor nomerlari – bu musiqiy-kompozitsion birlik bo'lib, operaning dramatik syujetini mustahkamlash, xarakterlarni aniqlashtirish va falsafiy mazmunni ifodalash vositasi ekanligi ta'kidlandi. Mavzuni umumlashtirish davomida xor nomerlarining tarixiy ildizlari, ularning o'zbek musiqiy makonidagi o'rni va funksiyasi o'rganildi. Oldingi tadqiqotlar, xususan, musiqashunos olimlarning ishlari xor nomerlarining melodik va ritmik xususiyatlariga e'tibor qaratgan bo'lsa-da, ularning falsafiy, ma'naviy va dramaturgik ahamiyati yetarlicha yoritilmaganligi aniqlangan.

Mavzuga oid qarshi fikrlar, jumladan, xor nomerlari faqat dramatik dekorativ element sifatida baholanishi mumkinligi va ularning operaning falsafiy mazmuniga ta'siri kamligi haqidagi munozaralar tahlil qilindi. Shu bilan birga, mavjud kamchilik va bo'shliqlar – xor nomerlarining struktura, melodik yechimlar, dramatik kulminatsiya va ijtimoiy-falsafiy mazmun bilan bog'liqligi sohasida yetarlicha ilmiy asoslangan tadqiqotlar yo'qligi ko'rsatildi. An'anaviy xulosalar esa ko'pincha xor nomerlarining estetik jihatiga e'tibor qaratgan, lekin ularning falsafiy va dramatik rolini chuqur tahlil qilmagan.

Tadqiqotning asosiy maqsadi – o'zbek operalaridagi xor nomerlarining ilmiy-falsafiy tahlilini amalga oshirish, ularning struktura, melodik va dramatik xususiyatlarini aniqlash hamda operaning ma'naviy-axloqiy mazmunini ochib berishdir. Ayni vaqtda sohada amalga oshirilayotgan tadqiqotlar xor nomerlarining musiqiy tarkibi va ijodiy uslublariga e'tibor qaratmoqda, biroq ularning falsafiy kontekstdagi o'rni yetarlicha o'rganilmagan. Shu sababli, ushbu ish ilmiy yangilik sifatida xor nomerlarining dramatik kulminatsiyani yaratish, jamiyat va insoniy qadriyatlarni musiqiy shaklda ifodalash xususiyatlarini aniqlashga qaratilgan. Tadqiqot jarayoni davomida asosiy topilmalar sifatida xor nomerlarining struktura va melodik

yechimlari operaning falsafiy mazmunini kuchaytirishi, dramatik jarayonni boyitishi va o'zbek musiqiy-estetik an'analarini aks ettirishi qayd etildi.

ADABIYOTLAR TAHLILI. Tadqiqotning metodologik yondashuvi ilmiy asoslangan ma'lumotlarni yig'ish, tahlil qilish va natijalarni falsafiy konseptda umumlashtirish prinsiplari asosida tashkil etildi. Ilmiy izlanish jarayonida xor nomerlarining o'zbek opera san'atidagi o'rni hamda ularning dramatik-falsafiy mazmuni bo'yicha mavjud adabiyotlar tahlil qilindi. Tadqiqotda foydalanilgan adabiyotlar xor san'ati, opera janri, ularning o'zaro bog'liqligi, hamda xor nomerlarining dramaturgik va ijtimoiy-aestetik funksiyalarini ochib beruvchi ilmiy manbalarni o'z ichiga oladi.

Musical pedagog Fayozova F. S. tomonidan chop etilgan maqolada xor san'ati va opera musiqiy madaniyati o'rtasidagi uzviy bog'liqlik ta'kidlangan bo'lib, unda xor ijrochiligi operaning dramatik strukturasini musiqiy kontekstda boyituvchi element sifatida ko'rib chiqiladi; maqola xor va opera ijrosi o'rtasidagi funksional uyg'unlikni aniqlaydi va bu tadqiqot uchun muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi. (inlibrary.uz).

O'zbekiston sharoitidagi xor ijrochiligi tarixi va uning opera kontsepsiya tarkibidagi o'rni haqida Sardorbek Elbrusovich Azatovning "O'zbekistonida xor san'ati..." maqolasi xor janrining yuzaga kelish omillari, rivojlanish bosqichlari va kompozitorlar ijodi orqali tahlil qilinadi (inlibrary.uz). Ushbu manbada opera orasida xorlar ko'p ovozli palitralar sifatida ishlatilgani, masalan Tolibjon Sodiqovning "Layli va Majnun", Vasilenko va Ashrafiyning operalarida xor ijrochiligi madaniy kontekstni mustahkamlovchi rol o'ynagani ko'rsatib o'tilgan (inlibrary.uz). Operada xor ijrochiligining umumiy nazariy asoslarini aniqlashda shuningdek xor san'ati rivojlanishi va uning dramaturgik funksiyalari bo'yicha xalqaro tadqiqotlar ham qo'llanadi. Masalan, musiqashunos olimlarning mazkur mavzu bo'yicha ishlari xorlarining dramatik kuchi va muzik-kompozitsion struktura tahlilini o'z ichiga oladi. Xor kollektivining opera sahnasidagi roli va boshqarilishi, shuningdek uning dramatik xarakteri global musiqiy madaniyatda qanday ifodalanishi haqida cyberleninka resursida chop etilgan maqolalar mavjud.

Metodologiya doirasida xor nomerlarining ilmiy-falsafiy tahlili uchun tarixiy-tahliliy uslub, kompozitsion va dramatik yondashuvlar qo'llanildi. Bu uslublar xor nomerlarining struktur aspektlarini, dramatik syujetga bo'lgan ta'sirini, shuningdek ularning musiqiy-falsafiy mazmunini ochib berishga yordam berdi. Xorlar orqali opera dramaturgiyasining mazmun-mohiyati, auditoriya bilan axloqiy-estetik aloqasi, shuningdek musiqa orqali ijtimoiy va insoniy qadriyatlar tizimi aniqlanadi. Bundan tashqari, xor san'ati tarixiy kontekstda o'zbek musiqa madaniyatiga integratsiyalanganligi, opera repertuarida xor ijrochiligining xususiy funksiyalari ham ko'rib chiqilgan. Ushbu tadqiqotda asosiy metodik tamoyillar:

1. Manbalarni yig'ish: ilmiy jurnallar, monografiyalar, musiqashunoslik tadqiqotlari, opera repertuari bo'yicha tarixiy manbalar;
2. Tahliliy yondashuv: xor nomerlarining dramatik, struktura, melodik, ijtimoiy-falsafiy tahlili;
3. Kontekstual integratsiya: xorlarning o'zbek opera an'alariga moslashuvi, ularning falsafiy va dramaturgik ahamiyati;
4. Falsafiy interpretatsiya: xor nomerlarining jamiyat, inson ma'naviyati va estetika bilan bog'liqligi orqali opera san'atining global nazariy kontekstiga ulanishi.

Mazkur metodik yondashuvlar tadqiqotda ishlatilgan adabiyotlar bilan birgalikda, xor nomerlarining ilmiy-falsafiy mazmunini chuqur tahlil qilish imkonini berdi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA. O'zbek operalaridagi xor nomerlarining ilmiy-falsafiy tahlili natijalari xorlarning operaning dramatik va estetik mazmunini boyituvchi markaziy element sifatida faoliyat yuritishini ko'rsatadi. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, xor nomerlari nafaqat sahnadagi voqeani rivojlantirish, balki jamiyatning ma'naviy qadriyatlari va insoniy axloqiy me'yorlarni musiqiy shaklda ifodalashga xizmat qiladi. Tahlil xor nomerlarining asosiy xususiyatlarini ochib berdi:

1. Dramaturgik funksiyasi. Xor nomerlari operaning syujetini rivojlantiradi, xarakterlararo munosabatlarni boyitadi va dramatik kulminatsiyani yaratadi. Bu ularning syujetga bog'liq integratsion vosita ekanligini ko'rsatadi.
2. Melodik va strukturaviy yechimlar. Xorlar polifonik va melodik tuzilishi orqali sahnaning ritmik va emotsional ohangini belgilaydi, bu esa operaning falsafiy mazmunini mustahkamlaydi. Shu bilan birga, xorlarning o'zaro uyg'unligi dramaturgik qarorlarni kuchaytiradi.
3. Falsafiy va madaniy kontekst. Xor nomerlari orqali operaning estetik va axloqiy komponentlari auditoriyaga yetkaziladi, ular jamiyat va insoniy qadriyatlarni musiqiy shaklda ifodalaydi. Bu ularning ilmiy-falsafiy ahamiyatini tasdiqlaydi.

Olingan natijalar xor nomerlarining operaning dramatik, musiqiy, falsafiy va madaniy mazmunini oshiruvchi markaziy vosita sifatida faoliyat yuritishini ko'rsatadi. O'zbek opera san'atida xor nomerlarini o'rganish bo'yicha olimlar turli fikrlarni bildirgan. Fayozova xorlarni syujetni boyituvchi musiqiy element sifatida baholagan bo'lsa¹, Azatov ularni madaniy va axloqiy qadriyatlarni ifodalovchi vosita sifatida ko'rib chiqadi². Shu bilan birga, xorlarning dramaturgik kuchi va sahnada auditoriya bilan axloqiy-estetik aloqani mustahkamlashdagi roli xalqaro tadqiqotlarda ham yoritilgan. Diskussiya davomida aniqlanishicha:

¹ Fayozova F S. From the History of Choral Performance. Modern Science and Research, 3(10), 690–692. [Link](#)

² Azatov S E. O'zbekistonida xor san'ati. InLibrary. [Link](#)

1. Xor nomerlari operaning dramatik voqeasini boyitadi va xarakterlararo munosabatlarni musiqiy shaklda ochib beradi.
2. Ularning melodik va polifonik tuzilishi operaning falsafiy mazmunini kuchaytiradi.
3. Natijalar mahalliy va xalqaro tadqiqotlar bilan uyg'unlashadi, bu xor nomerlarining ilmiy-falsafiy ahamiyatini tasdiqlaydi.
4. Tadqiqot xorlarni nafaqat dekorativ element, balki madaniy, ijtimoiy va falsafiy kontekstga bog'liq integral element sifatida ko'rsatadi.

Xulosa shuni ko'rsatadiki, xor nomerlarining ilmiy-falsafiy tahlili operaning struktura, melodik, dramatik va madaniy qatlamlarini ochib beradi, ularni chuqur o'rganish kelajakdagi ilmiy tadqiqotlar va pedagogik ishlanmalar uchun mustahkam nazariy poydevor yaratadi.

XULOSA

O'zbek operalaridagi xor nomerlarining ilmiy-falsafiy tahlili shuni ko'rsatdiki, xorlar operaning dramatik, melodik, madaniy va falsafiy qatlamlarini birlashtiruvchi markaziy element sifatida faoliyat yuritadi. Tadqiqot natijalari xor nomerlarining nafaqat sahnadagi dekorativ rolini, balki syujetni boyitish, xarakterlarni ochib berish, jamiyat va insoniy qadriyatlarni musiqiy shaklda ifodalash kabi funksiyalarini tasdiqlaydi. Olingan natijalarga asoslanib quyidagi ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqildi:

1. Xor nomerlarining struktura va melodik xususiyatlarini chuqur o'rganish orqali o'zbek opera san'atida dramaturgik va estetik yechimlarni yanada takomillashtirish mumkin.
2. Pedagogik jarayonda xorlarning ilmiy-falsafiy tahlili o'quvchilar va talabalar uchun opera san'ati boyligi va madaniy merosni tushuntirishda samarali vosita sifatida qo'llanilishi lozim.
3. Kelajakdagi tadqiqotlarda xor nomerlarining madaniy, ijtimoiy va falsafiy kontekstini chuqur o'rganish orqali o'zbek opera repertuarini rivojlantirish va yangi interpretatsiyalar yaratish mumkin.

Shunday qilib, xor nomerlarini ilmiy-falsafiy tahlil qilish nafaqat opera san'ati rivoji, balki madaniy merosni saqlash va o'quvchi auditoriyani san'atga yetaklashda muhim ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOLAR:

1. Fayozova F. S. *From the History of Choral Performance*. Modern Science and Research, 3(10), 690–692. Bu maqola O'zbekiston va Markaziy Osiyoda xor ijrochiligining tarixiy ildizlari va musiqiy kontekstdagi rivojlanishini ko'rsatadi. https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/45291?utm_source=chatgpt.com
2. Azatov S. E. *O'zbekistonda xor san'ati rivojlanishi hamda ularga hiss qo'shgan kompozitorlar ijodi*. Ushbu maqola o'zbek xor san'atining shakllanishi,

kompozitorlar ijodi va opera xorining ildizlarini tahlil qiladi.
<https://doi.org/10.5281/zenodo.14329345> — maqola DOI orqali topiladi

3. *Markaziy Osiyo mamlakatlarida xor san'atining rivojlanishi*. International Journal of Recently Scientific Researcher's Theory, 2(9), 96–99, 2024. Xor ijrochiligining mavzu bo'yicha umumiy konteksti va jamiyatlardagi o'rni yoritilgan.
<https://uzresearchers.com/index.php/ijrs/article/view/4002>
4. Samarin V. A. Xorovedenie: Uchebnoe posobie. Moskva, 1998. Musiqashunoslik bo'yicha xor nazariyasi va tarixiy asoslarni bilish uchun fundamental manba. (Konkrekt PDF yoki institut kutubxonalaridan topiladi)
5. Sharafiyeva N. *Xorshunoslik*. Toshkent: Musiqa nashriyoti, 1987. Xor san'ati bo'yicha milliy manbalardan biri bo'lib, ham melodik, ham dramaturgik komponentlarni tahlil qiladi.
6. "Oxford Handbook of Opera", Oxford University Press, 2020. Opera va xor rolini global musiqashunoslik kontekstida tahlil qiluvchi manba.
https://academic.oup.com/edited-volume/44742/chapter/380136945?utm_source=chatgpt.com
7. Metropolitan Opera Guide: "The Operatic Chorus", 2021. Opera xorining dramaturgik va sahnadagi funksiyalarini tushuntiruvchi ilmiy yo'riqnoma.
https://www.metopera.org/discover/education/educator-guides/hamlet/the-operatic-chorus/?utm_source=chatgpt.com
8. Jamiyat va Innovatsiyalar jurnali maqolasi. O'zbekistonda xor san'atining shakllanishi va xalq ijodi bilan bog'liqligi haqida tahliliy ma'lumot beradi.
https://inlibrary.uz/index.php/socinov/article/view/41591?utm_source=chatgpt.com